

Ірина Анатоліївна МАРКІНА

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, Полтавська державна аграрна академія

Олександр Володимирович КАЛІНІЧЕНКО

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин, Полтавська державна аграрна академія

Владислав Станіславович ЛЕСЮК

здобувач, Полтавська державна аграрна академія

ЕКОНОМІЧНА НЕРІВНІСТЬ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ОСОБЛИВОСТІ В УКРАЇНІ

Маркіна, І. А. Економічна нерівність: світовий досвід та особливості в Україні [Текст] / Ірина Анатоліївна Маркіна, Олександр Володимирович Калініченко, Владислав Станіславович Лесюк // Український журнал прикладної економіки. – 2019. – Том 4. – № 3. – С. 172–180. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. Найбільшою і найсуперечливішою проблемою, що характерна не лише для України, а й для всього світу є економічна нерівність, яка супроводжує людство протягом усього його існування. Вона негативно позначається на рівні життя населення, впливає на людський розвиток, є джерелом соціальної напруженості та державної нестабільності, негативно впливає на розвиток національної економіки, але з іншого боку вона є рушійною силою економічної активності населення. В наш час питання економічної нерівності постає досить гостро, адже для структури українського суспільства характерні: низька частка середнього класу, значна диференціація доходів населення, велика частка бідного населення.

Метою статті є розкриття сутності й особливостей економічної нерівності в Україні, розробка пропозицій з удосконалення заходів подолання економічної нерівності в Україні.

Результати. Досліджено економічну нерівність в Україні за допомогою таких методів, як: крива Лоренца, коефіцієнт Джині та квінтільний коефіцієнт. Розглянуто динаміку прожиткового мінімуму, номінальної та реальної заробітної плати в Україні. Проаналізовано рівень життя та середньомісячну заробітну плату в Україні та Європі. Визначено основні напрямки реформування соціальної політики України для забезпечення сталого соціального розвитку. Визначені основні заходи подолання економічної нерівності в Україні.

Висновки. Українському суспільству характерна висока диференціація між різними групами населення. В Україні відсутній потужний середній клас, який мав би бути стовпом економічної стабільності держави. Для подолання економічної нерівності в Україні необхідно здійснити такі заходи: встановлення середніх цін для асортименту товарів споживчого кошика; надання соціальних трансфертів безпосередньо споживачу; підвищення державних соціальних гарантій; збалансування між купівельною спроможністю заробітної плати та зростанням цін на товари та послуги; чітке визначення та затвердження законодавством розміру соціальних виплат та категорій населення, що їх отримують; посилення державного регулювання за процесами розподілу формування доходів населення; підвищення рівня зайнятості населення; підтримання та розвиток малого та середнього бізнесу; ведення правдивого

моніторингу за стратегічними напрямками подолання бідності серед населення; державне регулювання за зміцненням позицій середнього класу.

Ключові слова: економічна нерівність, рівень життя, заробітна плата, крива Лоренца, коефіцієнт Джині, квінтільний коефіцієнт.

Iryna Anatoliyivna Markina

Doctor of economics, Professor, Head of the Department of Management,
Poltava State Agrarian Academy

Kalinichenko Oleksandr Volodymyrovych

PhD in Economics, Associate Professor, Economics and International
Economic Relations Chair, Poltava State Agrarian Academy

Lesyuk Vladyslav Stanislavovych

Master, Poltava State Agrarian Academy

ECONOMIC INEQUALITY: WORLD EXPERIENCE AND PECULIARITIES IN UKRAINE

Abstract

Introduction. *The greatest and most controversial problem that is characteristic not only for Ukraine but also for the whole world is the economic inequality that accompanies humanity throughout its existence. It negatively affects the standard of population living, affects human development, is a source of social tension and state instability, adversely affects the national economy development, but on the other hand, it is the driving force of the population economic activity. Currently, the question of economic inequality arises quite sharply, because the structure of Ukrainian society is characterized by a low share of the middle class, a large differentiation of incomes, and a large proportion of the poor.*

The purpose of the article is to reveal the nature and characteristics of economic inequality in Ukraine, the development of proposals for improving measures to overcome economic inequality in Ukraine.

Results. *Economic inequality in Ukraine was studied using the Lorenz curve, Gini coefficient and income quintile ratio. The dynamics of living wage, nominal and real wages in Ukraine are considered. The standard of living and average monthly wages in Ukraine and Europe are analyzed. The main directions of reforming the social policy of Ukraine to ensure sustainable social development are identified. The main measures to overcome economic inequality in Ukraine are identified.*

Conclusions. *Ukrainian society is characterized by high differentiation between different groups of the population. There is no powerful middle class in Ukraine that should be a pillar of the country's economic stability. To overcome economic inequality in Ukraine, it is necessary to take the following measures: the establishment of average prices for the range of goods in the consumer basket; providing social transfers directly to the consumer; increasing state social guarantees; balancing the purchasing power of wages and rising prices for goods and services; clear definition and approval by law of social benefits size and categories of people receiving them; strengthening state regulation of the income generation distribution; increasing the employment level; maintenance and development of small and medium-sized businesses; conducting a true monitoring of the strategic directions of poverty reduction among the population; state regulation for strengthening of the middle class positions.*

Keywords: *economic inequality, standard of living, salary, Lorenz curve, Gini coefficient, income quintile ratio.*

JEL classification: D63

Вступ

Найбільшою і найсуперечливішою проблемою, що характерна не лише для України, а й для всього світу, є економічна нерівність, яка супроводжує людство протягом усього його існування. Вона негативно позначається на рівні життя населення, впливає на людський розвиток, є джерелом соціальної напруженості та державної нестабільності, негативно впливає на розвиток національної економіки. Разом з тим, з іншого боку, вона є рушійною силою економічної активності населення. Головною проблемою економічної нерівності є бідність, яка в свою чергу приводить до погіршення здоров'я населення, зниження працездатності, негативно впливає на соціально-економічний розвиток. В наш час питання економічної нерівності постає досить гостро, адже для структури українського суспільства характерні: низька частка середнього класу, значна диференціація доходів населення, велика частка бідного населення.

Дослідженню питань економічної нерівності населення присвячені роботи таких науковців, як: І. В. Аксьонова [8], О. М. Балакірева [9], В. О. Бригадир [6], О. В. Бондар-Підгурська [15], О. Большая [14], Н. В. Коваль [3], В. Никифоренко [16] та інших. Авторами визначено основні макроекономічні та соціальні чинники, які мають найбільший вплив на нерівність в розподілі доходів домогосподарств.

Мета та завдання статті

Метою статті є розкриття сутності економічної нерівності в світі, її особливостей в Україні та розробка пропозицій з удосконалення заходів подолання економічної нерівності.

Виклад основного матеріалу дослідження

Найбільшою із соціальних проблем, що постала перед сучасним суспільством, є економічна нерівність, яка належить до соціальної нерівності та є однією з найбільш досліджуваних її форм. Вона породжує відмінності у розподілі економічних активів і доходів між групами населення або окремими особами.

Поступове зростання економічної нерівності, в тому числі бідності, як її прояву, у великій кількості країн зумовлює багато питань щодо впливу глобалізації на національну економіку та міжнародне суспільство в цілому.

Економічна нерівність на сьогодні є надзвичайно великою на світовому рівні та має тенденцію до зростання. Більше 70 % загального світового багатства знаходяться в володінні 10 % населення. У глобальному вимірі в 2017 р. 1 % людей, що знаходяться зверху в розподілі багатства, володіли 33 % загальних статків проти 28 % у 1980 р. У цей час 50 % населення, що знаходяться у нижній частині цього розподілу, володіє менше ніж 2 % глобального багатства [1, с. 200].

За даними Європейської економічної комісії Організації Об'єднаних Націй найбільша середньомісячна заробітна плата в Європі становить 7351 дол. США в Швейцарії. Тим часом найгірший показник в Україні, де середньомісячна заробітна плата за аналізований період становить 267 дол. США, що в 27,5 рази менше за показник Швейцарії. За рівнем зарплат Україна знаходиться на останньому місці в Європі. Якщо порівнювати українську середньомісячну заробітну плату з країнами Європейського Союзу, то найближче до нашого показника розташувалась сусідня Румунія з результатом 819 дол. США (рис. 1).

У сучасній Україні спостерігається своєрідний феномен: офіційна статистика свідчить про доволі помірний, відповідний європейським стандартам ступінь нерівності, а населення і експерти переконані в тому, що суспільство є дуже розшарованим [3, с. 47].

Нерівномірність розподілу доходів можна визначити за допомогою великої кількості різних методів, серед яких у дослідженні використали криву Лоренца

(розподіл доходів в національній економіці), проаналізували коефіцієнт Джині (коефіцієнт концентрації доходів) та розглянули квінтильний коефіцієнт (диференціація доходів населення).

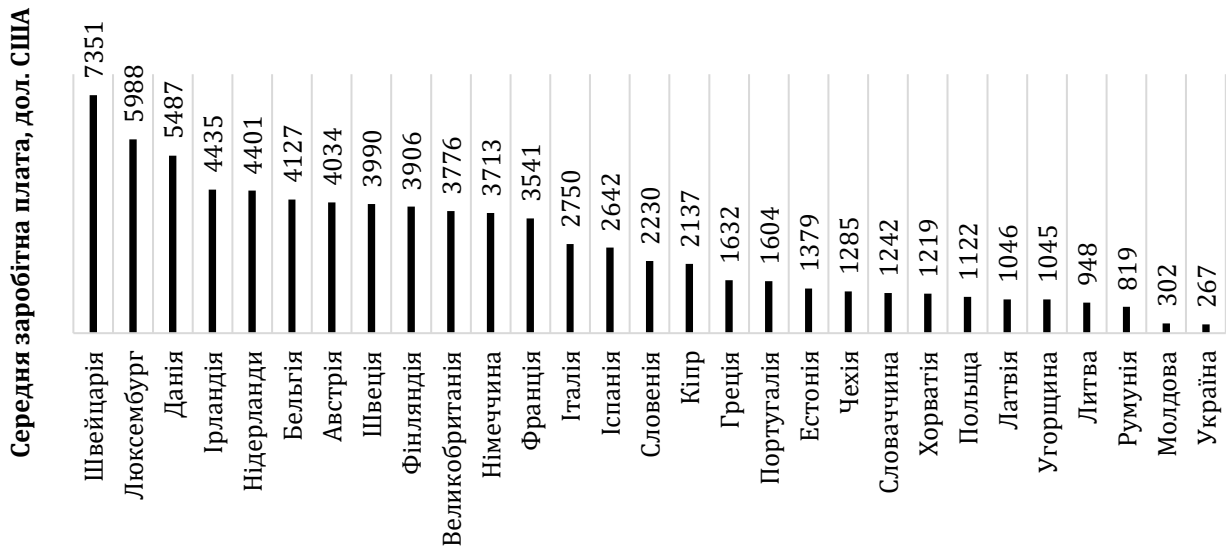

Рис. 1. Середньомісячна заробітна плата в окремих країнах Європи та України, 2017 р.

Джерело: розраховано авторами за даними [2]

Доходи населення України мають широкую нерівномірну основу, яка намагається вирівнятися під бісектрису, адже чим менше фактична крива Лоренца відхиляється від неї, то меншим є ступінь нерівності в розподілі доходів. У нашому випадку можна стверджувати про помірну нерівність у загальних доходах домогосподарств, які вони вважають достатніми, щоб не відчувати себе бідними за розміром середньодушового грошового доходу (рис. 2).

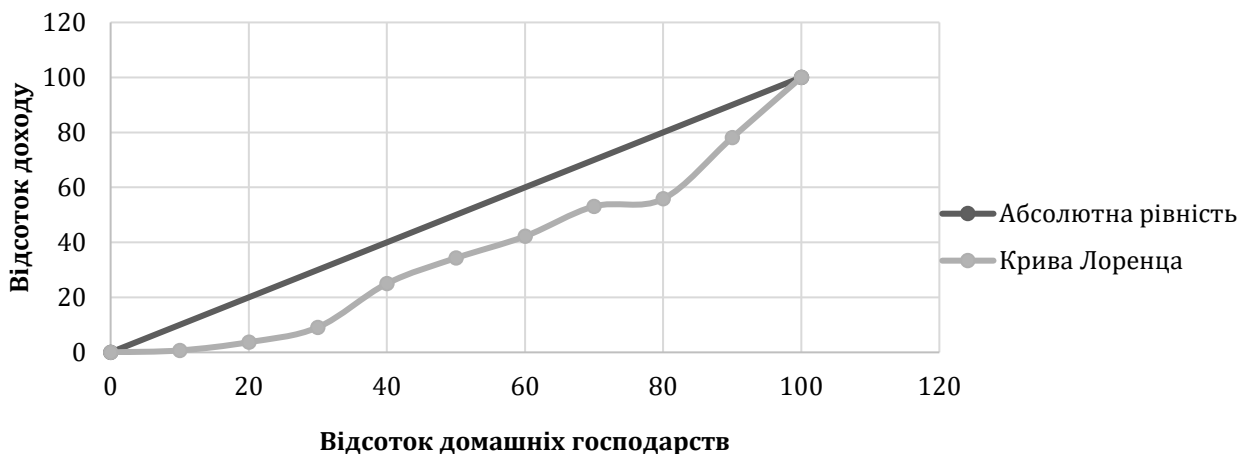

Рис. 2. Крива Лоренца для України, 2017 р.

Джерело: розраховано авторами за даними [4]

По мірі руху кривої Лоренца, починаючи від найбідніших верств населення, відбувається плавний перехід до людей із середнім достатком. Проте, ближче до кінця, крива Лоренца робить різкий стрибок, що свідчить про наявність суттєвого розриву між багатим та середнім класом. Варто зазначити, що саме середній клас формує споживчий потенціал національної економіки країни та є своєрідним стандартом

стабільності суспільства, визначаючи кінцевий попит, адже середній клас є символом соціальної держави. Велика розлогість кривої у випадку з бідною частиною населення та різкий перехід до багатих підтверджує наявну економічну нерівність серед населення України.

Показовим є також розрахунок коефіцієнту Джині. За офіційними даними Державної служби статистики України він має тенденцію до спаду, оскільки, у 2017 р. порівняно з 2013 р. відбулося його зменшення на 0,005, а у 2017 р. порівняно з 2016 р. – на 0,012 (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка індексу Джині для України, 2013 – 2017 рр.

Показник	Роки					2017 р. до 2013 р.		2017 р. до 2016 р.	
	2013	2014	2015	2016	2017	абсолютне відхилення (+,-)	відносне відхилення (%)	абсолютне відхилення (+,-)	відносне відхилення (%)
Індекс Джині	0,237	0,226	0,227	0,220	0,232	0,005	2,1	0,012	5,4

Джерело: розраховано авторами за даними [4]

Проведене Державною службою статистики України дослідження не є актуальним, причиною цього є висока тінізація національної економіки та приховування заможними людьми своїх справжніх доходів, що ставить під сумнів точність статистичних даних.

За результатами розрахунків визначено квінтільний коефіцієнт, а саме: за даними Державної служби статистики України наявна різниця між 20 % найбагатших і 20 % найбідніших становить 3 рази.

За даними «Індексу людського розвитку» Програми розвитку ООН, що базується на інформації звітів національних статистичних органів, індекс Джині та квінтільний коефіцієнт в Україні є найнижчими у світі [5, с. 31].

Показово зазначають експерти, що, незважаючи на оптимістичні показники Державної служби статистики, соціальна нерівність в Україні все ж є однією з найбільших у світі. За твердженням директора соціальних програм Центру Разумкова, Л. Шангіної коефіцієнт Джині для України коливається від 0,3 до 0,6 [6, с. 14]. У той час різниця в доходах між 10 % найбагатших і 10 % найбідніших з врахуванням тіньових доходів досягає 40 разів [7, с. 11].

Наведені показники знову ставлять під сумнів точність статистичних даних, які надає Державна служба статистики, адже вони не відображають реальний рівень соціальної нерівності, що існує сьогодні в Україні.

В Україні значна верства населення, реальні доходи якої нижче прожиткового мінімуму. У той же час має місце верства населення з дуже високими доходами. Все це ще раз підтверджує наявність значного розшарування населення України за рівнем економічної забезпеченості та відсутності в країні середнього класу й необхідності його формування [8, с. 60].

Для формування потужного середнього класу в Україні необхідно, перш за все, вирівняти розподіл доходів, а не просто їх розділити між усіма членами суспільства. Через диференціацію доходів і рівня життя населення виникає соціально-економічна проблема – бідність. При цьому, під бідністю слід розуміти такий економічний стан людей, при якому вони не мають мінімуму матеріальних ресурсів для задоволення своїх фізіологічних і соціальних потреб.

Практика свідчить про наявність економічних парадоксів в Україні. Так, за інформацією Державної служби статистики України, за 2013 – 2017 рр. спостерігається тенденція до збільшення прожиткового мінімуму на 8,7 %, але він не відповідає реальному прожитковому мінімуму в зв'язку з тим, що складається на основі занижених і непрозорих показників. Прожитковий мінімум в Україні застосовується

лише для того, щоб дати оцінку рівня життя, але цей показник повинен також застосовуватися для встановлення мінімальної заробітної плати. Паралельно, протягом 2013 – 2017 рр. спостерігалось збільшення номінальних доходів населення. Так, номінальна заробітна плата зросла у 2,18 рази (рис. 3).

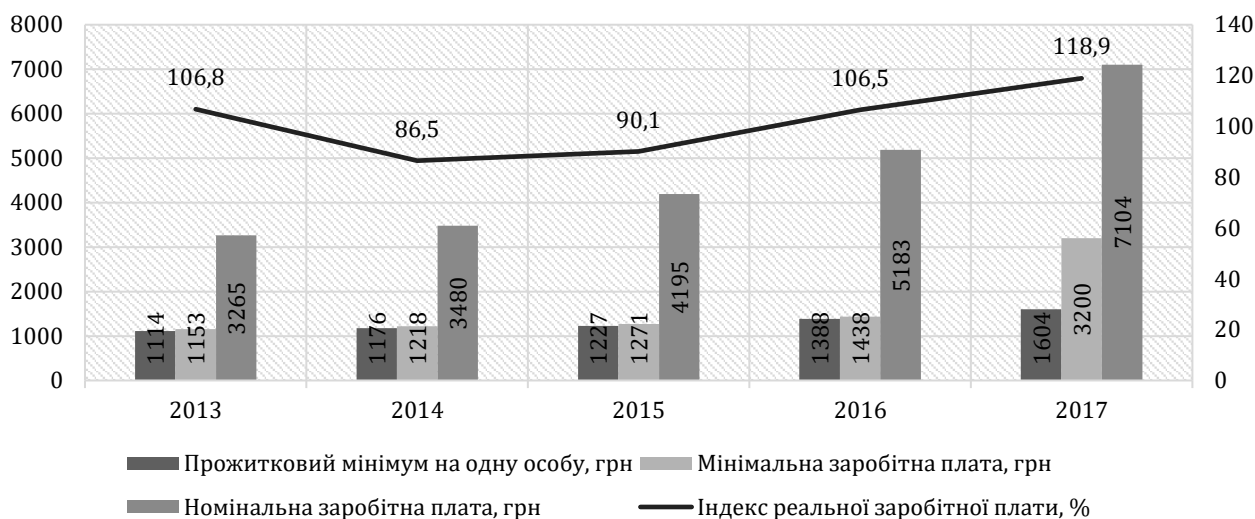

Рис. 3. Динаміка прожиткового мінімуму, номінальної та реальної заробітної плати в Україні, 2013 – 2017 рр.

Джерело: розраховано авторами за даними [4]

За даними Міжнародної організації праці, мінімальна заробітна плата у більшості країн світу в кілька разів перевищує фізіологічний прожитковий мінімум і становить 40 – 60 % середньої заробітної плати [9, с. 128].

Невідповідність мінімальної заробітної плати реальному прожитковому мінімуму, а разом з тим, заниженість оплати праці, тягнуть за собою ряд негативних наслідків: безробіття, бідність працюючих, відплив кваліфікованих працівників з профільних секторів, відплив трудових ресурсів у сектор нелегальної зайнятості, зовнішня трудова міграція. В свою чергу, поєднання перелічених наслідків спричиняє зниження якості трудових ресурсів, обмеження платоспроможності суспільства та, відповідно – внутрішнього ринку, збільшення бюджетних витрат на потреби соціальної допомоги, обмеженість внутрішніх інвестицій, порушення прав громадян (на якісну медичну допомогу, освітні послуги, судовий захист), і нарешті – відсутність сприятливих умов для проведення реформ у соціальній сфері (пенсійної, реформи у сфері охорони здоров'я та соціальної допомоги) [10, с. 57 – 58].

За даними глобального дослідження «Індекс соціального розвитку», проведеного американською неурядовою організацією Social Progress Imperative, в 2017 р. Україна займає 64 місце серед 128 країн світу та належить до країн з розвитком вище середнього. Індекс визначає рейтинги країн на базі показників, що мають безпосередній вплив на якість життя людей, формуючи соціальний прогрес суспільства, який включає в себе три напрямки соціального розвитку: базові людські потреби, добробут і можливості. Лідером світового і європейського рейтингу є Данія з результатом – 90,57. Порівняно з країнами ЄС Україна займає останнє місце з індексом 68,35 (рис. 4).

Україна, як держава повинна мати стратегічні напрями, за якими здійснюватиметься соціальна політика, а саме:

1. Сфера соціального захисту – розробка та запровадження комплексу різноманітних соціальних гарантій, які держава має надавати для створення рівноцінних стартових можливостей, загальна обов'язкова державна програма страхування від соціальних ризиків [12].

2. Сфера оплати праці – підвищення рівня оплати праці, розширення прожиткового мінімуму на одну особу як основи мінімальної заробітної плати.

3. Сфера освіти – підготовка кадрів для спеціальностей, що мають попит на ринкові праці та є частиною науково-технічного прогресу.

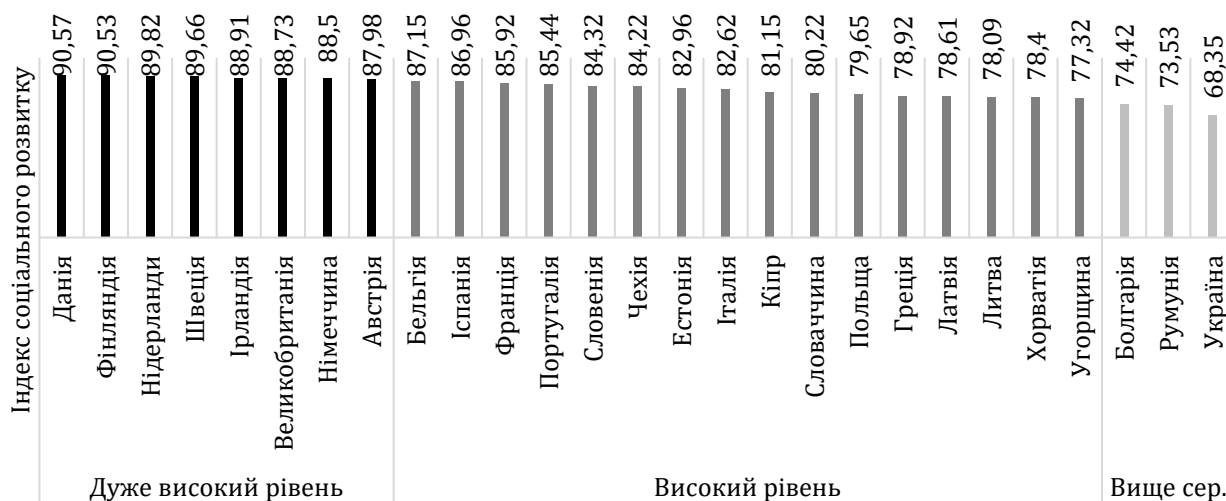

Рис. 4. Індекс соціального розвитку в окремих країнах Європи та України, 2017 р., %

Джерело: розраховано авторами за даними [11, с. 4]

4. Забезпечення соціальної безпеки, що відводиться інститутам та організаціям, ресурсам, методам і принципам забезпечення безпеки, які застосовуються кожним її суб'єктом. Разом з тим, соціальна безпека повинна включати і духовну безпеку, що складається з соціальної ідентичності норм моралі, ціннісних орієнтацій, соціальної ідентичності освіти, ідеології, культури і мати суб'єкти її забезпечення.

5. Реформування охорони здоров'я – запровадження повноцінного страхування населення та діяльності відповідних фондів.

6. Розвиток фізичної культури і спорту – реалізація програми розвитку фізичної культури і спорту серед інвалідів, дітей-сиріт, "важких підлітків", хронічно хворих. Створення національної системи моніторингу, оцінки й прогнозування стану фізичного здоров'я населення, залучення у сферу коштів із позабюджетних установ.

7. Соціальна підтримка населення – принцип надання адресної соціальної допомоги лише тим домогосподарствам, фактичні прибутки або споживання яких знаходяться нижче прожиткового мінімуму. Проте, останнім часом, він стосується і, перш за все, груп населення, які до цього моменту належали до категорії матеріально забезпеченого населення [13].

Крім того, в сьогоdnішніх умовах поглиблення європейської інтеграції України потрібно вирішувати критичні проблеми у сфері зайнятості на ринку праці з метою сприяння соціальному розвитку та більш ефективному використанню наявного людського потенціалу.

З урахуванням пріоритетів наукових змін та інтеграційних процесів результатом державної політики зайнятості мають стати:

- підвищення соціальних стандартів до європейського рівня;
- науково-технічна інтеграція в міжнародний економічний простір;
- транскордонне співробітництво;
- конкурентоспроможність вищої освіти;
- забезпечення заробітною платою мотиваційної та відповідальної функції як засобу запобігання трудової міграції;
- структурна зміна виробництва;

-
- розвиток кластерного механізму;
 - розвиток сфери послуг [14].

Висновки та перспективи подальших розвідок

Економічна нерівність є однією з найбільш досліджуваних форм соціальної нерівності. Дослідження економічної нерівності тісно пов'язане з вивченням бідності, неформальної економіки країни, трудової міграції населення, безробіття, соціальної справедливості та формування соціальної політики. У сучасній Україні рівень економічної нерівності відіграє надзвичайно велику роль в суспільстві. На сьогодні для українського суспільства характерна висока диференціація між різними групами населення. Незважаючи на це, в Україні відсутній потужний середній клас, який мав би бути основою економічної стабільності держави.

Тільки за рахунок впровадження заходів боротьби з економічною нерівністю, які передбачатимуть адресну допомогу, соціальне страхування, зниження податкового тиску, зниження рівня корупції, введення прогресивного податку, детальний моніторинг кількісних показників оцінки бідності, розвиток демократичних інститутів для забезпечення прав і свобод громадян, можна буде знизити загальний рівень економічної нерівності в Україні.

Література

1. The World Inequality Report. URL : <http://wir2018.wid.world/files/download/wir2018-full-reportenglish.pdf>
2. United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). URL : www.unece.org
3. Коваль Н. В. Соціально-економічна нерівність в Україні та світі: проблеми оцінювання та шляхи їх вирішення. *Економіка та держава*. 2016. № 2. С. 46-50.
4. Державна служба статистики України. URL : <http://ukrstat.gov.ua>
5. Human Development Indices and Indicators, 2018. Statistical Update. URL : http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf
6. Бригадир В. О. Україна та Європейський союз: соціально-економічна стратифікація за доходами населення. *Інтелект XXI*. 2017. № 3. С. 9-15.
7. Україна: час вибору. URL : http://razumkov.org.ua/upload/Brochure_EU-CU-7-2013.pdf (дата звернення: 22 січня 2019 р.).
8. Аксьонова І. В. Статистичне забезпечення аналізу соціальної стратифікації та економічної нерівності населення країни. *Проблеми економіки*. 2017. № 1. С. 55-62.
9. Детермінанти соціально-економічної нерівності в сучасній Україні: монографія / [Балакрієва О. М., Головенько В. А., Дмитрук Д. А. та ін.]; за ред. канд. соціолог. наук О. М. Балакрієвої ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозів. К., 2011. 592 с.
10. Вплив мінімальної заробітної плати на зайнятість та економічне зростання. *Національна безпека і оборона*. 2010. № 7. С. 51-59.
11. Social Progress Index, 2017. URL : https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ua/Documents/research/social-progress-index/2017-SPI_Executive-Summary-Report.pdf
12. Маркіна І. А., Аранчій В. І. Інноваційні аспекти формування соціальної безпеки. *Інноваційна економіка : теоретичні та практичні аспекти* : [колектив. монограф.]. Вип. 3. / за ред. д.е.н., доц. Є. І. Масленнікова. Херсон : Гринь Д. С. 2018. С. 14-24.
13. Markina I., Diachkov D., Oke O. The influence of social responsibility on the quality of life improvement as a significant element of management of sustainable development of cooperatives: Ukrainian and foreign experience. *Journal of Research on Trade, Management and Economic Development*. Volume 5, Issue 2(10)/2018. URL: <http://jrtmed.uccm.md>.

-
14. Большая О. Влияние состояния научно-технического и инновационного развития экономики регионов на занятость населения Украины. *Україна: аспекти праці*. 2012. № 4. С. 11-17.
 15. Бондар-Підгурська О. В. Механізм формування середнього класу як основа конкурентоспроможності економіки та сталого інноваційного розвитку України. *Економіка та держава*. 2012. № 7. С. 22-26.
 16. Никифорова В. Прогнозування розвитку людського потенціалу в контексті світових тенденцій. *Україна: аспекти праці*. 2012. № 1. С. 14-19.

References

1. The World Inequality Report. Available at: <http://wir2018.wid.world/files/download/wir2018-full-reportenglish.pdf>
2. United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). Available at: www.unece.org
3. Koval, N. V. (2016). «Social and economic inequality in Ukraine and in the world: problems of estimation and ways of their solving». *Ekonomika ta derzhava*. № 2, pp. 46-50.
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
5. Human Development Indices and Indicators, 2018. Statistical Update. Available at: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf.
6. Bryhadyr, V. O. (2017). «Ukraine and European Union: socio-economic stratification due to the population income». *Intelekt XXI*, 3, pp. 9-15.
7. Ukraina: chas vyboru [Ukraine: time of choice]. Available at: http://razumkov.org.ua/upload/Brochure_EU-CU-7-2013.pdf.
8. Aksonova, I. V. (2017). «Statistical Support for Analysis of the Social Stratification and Economic Inequality of the Country's Population». *Problemy ekonomiky*. № 1, pp. 55-62.
9. Balakriieva, O. M., Holovenko, V. A., & Dmytruk, D. A., et al. (2011). *Determinanty sotsialno-ekonomichnoi nerivnosti v suchasni Ukraini: monohrafiia* [Determinants of socio-economic inequality in modern Ukraine: monograph]. O. M. Balakriievoi (Ed.). Kyiv, Ukraine.
10. «Impact of minimum wages on employment and economic growth». *Natsionalna bezpeka i oborona*. № 7, pp. 51-59.
11. Social Progress Index, 2017. Available at: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ua/Documents/research/social-progress-index/2017-SPI_Executive-Summary-Report.pdf [In English].
12. Bolshaia, O. (2012). «The impact of the state of scientific-technical and innovative development of the regional economy on the employment of the population of Ukraine». *Україна: аспекти праці*. № 4, pp. 11-17.
13. Markina, I. A., Arancii V. I. (2018). Innovative aspects of social security formation. Innovative economics: theoretical and practical aspects: collective. monograph., Vip 3. for ed. D.Sc., associate professor. E. I. Maslennikova. Kherson: Grin D.S., pp. 14-24.
14. Markina, I., Diachkov, D. (2018). The influence of social responsibility on the quality of life improvement as a significant element of management of sustainable development of cooperatives: Ukrainian and foreign experience *Journal of Research on Trade, Management and Economic Development*, Volume 5, Issue 2(10)/2018. Available at: <http://jrtmed.uccm.md> [In English]
15. Bondar-Pidhurska, O. V. (2012). «The mechanism of formation of the middle class as the basis of competitiveness of the economy and sustainable innovative development of Ukraine». *Ekonomika ta derzhava*. № 7, pp. 22-26.
16. Nykyforenko, V. (2012). «Forecasting human development in the context of global trends». *Україна: аспекти праці*. 1, pp. 14-19.